

I. SĂNDULESCU

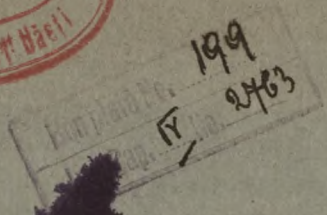
PROFESOR

1669

1559

of 86

PROFESORUL N. IORGA

✓ CARACTERISTICA
ROMANULUI ROMÂNESC

(APRECIERI)

CONFERINȚE ȚINUTE SUB AUSPICILE LIGII CULTURALE
SECȚIA RÂMNICU-SĂRAT

RÂMNICU-SĂRAT

LIBRĂRIA ȘI TIPOGRAFIA „POPORUL”, I. CONSTANTINIU
STRADA VICTORIEI 96

1930

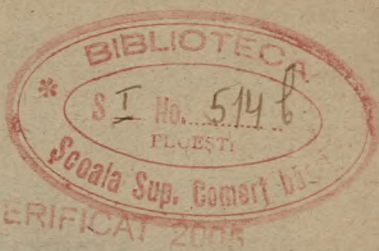
9.500

AMERICAN

P 20

I. SANDULESCU

PROFESOR

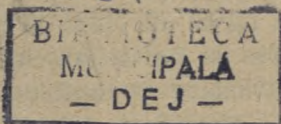
PROFESORUL N. IORGA

CARACTERISTICA
ROMANULUI ROMÂNESC

(APRECIERI)

CONFERINȚE ȚINUTE SUB AUSPICIILE LIGII CULTURALE
SECȚIA RÂMNICU-SĂRAȚ

57.980

VERIFICAT 2014

VERIFICAT
2019

RÂMNICU-SĂRAȚ

LIBRĂRIA ȘI TIPOGRAFIA „POPORUL”, I. CONSTANTINIU

STRADA VICTORIEI 96

1930

PROFESORUL N. IORGA

Un popor trăește și își afirmă existența sa etnică, când *cultul eroilor*, constituie focul sacru și pilda necontestată a generațiilor viitoare.

Dacă prin eroi înțelegem acei oameni mari, cari prin sinceritatea adâncă a sufletului lor, au mărturisit ideea eternă a frumousului, adevărului și binelui, atunci d. N. Iorga, care sintetizează și oglindește forța psihică a acestui neam în ce are mai curat și specific, este un *simbol*, este un *erou*.

Și printr'o coincidență fericită, aniversarea de astăzi, corespunde cu ziua înălțătoare a *unirii tuturor Românilor*, pentru care d. N. Iorga s'a sacrificat cu gândul și fapta.

Dacă d. N. Iorga constituie un simbol al năzuințelor milenare ale Românilor, dacă d. Iorga este un geniu ce aparține umanității întregi, atunci caracterizarea lui în câteva pagini înseamnă o încercare lipsită de modestie.

Fiindcă drept vorbind, o personalitate reprezentativă și proeminentă ca a d-lui Iorga este în afară de limitele înțelegerii noastre. Genialitatea lui creatoare se impune și stăpânește.

Născut la Botoșani în 1871, în vârstă astăzi de 59 ani, își făcu studiile liceale la Botoșani și Iași, iar cele universitare la Iași, Berlin și Lipsca, unde dedicându-se studiului istoriei, se remarcă cu teza sa de doctorat Thomas de Saluces.

La 23 ani este numit profesor universitar pentru istoria universală, la Universitatea din București.

De o precocitate uimitoare și cu o memorie prodigioasă, încât de mic copil, fiind în vârstă numai de 6 ani, cunoștea cronicile Moldovei, publicate de Kogălniceanu, precum și fabulele lui Florian și orientalele lui V. Hugo.

Dornic de a acumula cât mai multe cunoștințe, utilizează

limbile greacă veche și modernă, latină și toate limbile europene pe cari le cunoaște, cercetând cu o putere de muncă titanică, toate arhivele și documentele din bibliotecile streine, privitoare la istoria poporului românesc.

În 1911 este ales membru al Academiei Române și în magistratul lui discurs de recepție, își formulează principiile și concepția lui istorică, spunând că istoria trebuie să concentreze viața complexă a unui popor, în toate manifestările lui și în strânsă concordanță cu evenimentele concomitente din țările vecine.

Și dând acest cadru vast istoriei, profesorul N. Iorga studiază istoria tuturor țărilor, — și în opera lui de o valoare universală *«Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité»* 4 vol., fructul cursurilor dela Sorbona, unde este numit profesor, — aplică concepția sa istorică.

În afară de istorie propriu zisă, el se ocupă de critică și istorie literară (vezi excelentele lui cărți de istorie literară română și streină: istoria literaturii românești 6 vol. și istoria literaturilor romanice 3 vol.) — Începându-și această activitate în 1890 prin revistele „Arhiva soc științifice și literare“ din Iași.

Nu trebuie să uităm și simțirile poetice, concentrate în câteva poezii, — cristalizări și exteriorizări a unui suflet romantic și idealist.

Înțelegător al sufletului românesc, cu o pronunțată afinitate față de sufletul delicat al scriitorilor, caută pentru o reconfortare morală să facă apel la forțele creatoare și conștiința națională a purtătorilor de cuvânt, strângându-i în jurul revistei „Semănătorul“ într-o atmosferă de blazare și scepticism etc.

Este epoca redeșteptării conștiinței naționale.

Intemeează revistele „Floarea Darurilor“, „Drum drept“ („Ramuri“) și „Neamul românesc“ care în vremurile de restrițe din Moldova, a întreținut flacăra românismului, fiind o adevărată tribună a unui suflet încrezător în forțele vitale ale Românilor.

Scrie peste 400 de volume și transcrie peste 4000 de documente. (Doc. ist. privitoare la Ist. Rom. 31 vol.), pe lângă numeroasele articole din diferite broșuri și reviste streine și românești.

Pelerin neobosit, a colindat în lung și latul țării și a căutat să prindă în oglinda sufletului lui intuitiv, toate frumusețile negrăite ale țării sale, în ce are mai specific și tradițional, în grai și port, în manifestări și obiceiuri.

A ținut conferințe în oricare orășel, și cu deosebită satisfacție mi-aduc aminte de una din conferințele pe care le-a ținut

alci în Râmnic, când caracteriza orașul nostru în câteva cuvinte pline de grație «de mic și cochet craș».

Frământat probabil de dramatismul luptelor și domnitorilor noștri, ce-și dormeau somnul de veci în bucoavne prăfuite și mucegăite de vreme, profesorul N. Iorga nu s'a mulțumit să-i vivifice în proza istorică a unor cărți de școală sau cercetări—ci în construcția unor opere dramatice, istorice sau sociale, ne prezintă fapte și oameni, care ne dau iluzia realității, prin desvăluirea substratului și rezorturilor lor sufletești.—Așa e piesa istorică „Tudor Vladimirescu”.

La 1908 înființează, în vederea propagării idealului național, o tipografie și o Universitate populară la Vălenii de Munte, care timp de 20 ani a fost și este un focar de cultură și propagandă națională.

Mai întâi secretar, apoi președinte al ligii culturale, își lărgește orizonturile activității, înfiinșând o școală română la Paris la Fontenay aux Roses și alta asemănătoare la Roma.

Membru corespondent la Institutul Franței, la academiile sârbești, polone, suedeze și engleze, unde este de curând decernat cu premiul „doctor honoris causa” și denumit Tit. Liviu al Daciei, în fața reprezentanților a 35 națiuni.

E rector al Universității din București și bun sfătuitor al studenților. După această biografie sumară — să-mi dați voie — să caracterizez personalitatea d-lui Iorga, care s'a manifestat pe toate terenurile, dând opere de o vastitate, adâncime, erudiție și o universalitate, care pun în evidență aci geniul său productiv, aci natura sa temperamentală, aci eticismul său național.

Sunt tot aspecte ale aceluiaș suflet, care ca și Proteu cel mitic își ia diferite forme: fie de istoric erudit, fie de istoric literar, fie de orator, fie de apostol al neamului.

Istoricul erudit Iorga, printr'o întâmplare ciudată, stabilește o tainică legătură cu istoricii și cronicarii moldoveni, pe care îi continuă și-i întrece, prin universalitatea cunoștințelor și originalitatea concepției sale istorice.

Cercetător asiduu al cronicelor bucoavnelor și picturilor vechi, desgroapă o comoară de documente cu o sânguință și o îndemănare recunoscută și de T. Maiorescu (Critice vol III).

Evocând trecutul nostru istoric și legendar, înviază epoci uitate sub negura vremurilor și însuflă cetitorului mândria față de trecutul glorios al neamului.

Inteligența vie și scripitoare, discernământul și memoria prodigioasă, alături de simțămintele nobile, vin să ajute la construcția arhitectonică a operelor lui istorice, care diferențiindu-se de ale predecesorilor săi, sintetizează aici erudiția lui Dimitrie Cantemir, aci înflăcărarea și sentimentalismul romantic al lui Bălcescu, aci imaginativitatea genială a lui Hășdeu, aici spiritul metodic al lui Xenopol.

Figurile și faptele istorice evocate de d. N. Iorga, își au o construcție *sui generis*, și odată familiarizați cu ele, ele ne par apoi ca niște ființe și fapte, pe care le regretăm că nu le-am cunoscut mai de mult, fiindcă odată cunoscute, ele parcă fac parte integrantă din sufletul nostru.

Darul acesta de a ne prezenta ca pe o frescă, cu multă viață, fapte și figuri istorice, într'o strânsă corelație logică, se datorește puterii lui creatoare, naturii sale temperamentale și puterii lui sugestive, de a îmbrăca totul în haina mitului artistic.

Universal cum este, nu se ocupă numai de istoria țării sale, pe care o prezintă în limba germană: „*Geschichte des rumänischen Volkes*“, ci și de alte popoare ca și predecesorul său erudit, prințul Moldovei, Dimitrie Cantemir.

Astfel este istoria poporului otoman: „*Geschichte des osmanischen Reiches*“ 5 vol., ca și a popoarelor limitrofe țării noastre.

Operele lui istorice, traduse sau scrise direct în limbi streine (franceză, germană, engleză, italiană) au avut drept efect consacrarea din partea forurilor academice străine. Ele l-au primit în sânul lor, ca un exponent limitat nu numai la cunoașterea țării sale, ci ca un mare om de știință, ca o valoare consacrată.

Deaceia i s'a oferit titlul de membru la Institutul Franței și de «doctor honoris causa» la Universitatea din Oxford, cele mai înalte instituții de cultură occidentală.

Faptele acestea sunt concludente și ele ne oferă cu prisosință argumente că d. N. Iorga este per excelentiam cunoscut ca cea mai reprezentativă și proeminentă figură culturală universală și aprecierile acestea juste și obiective ale învățaților occidentali, sunt puternice cheazășii contra celor care ar contesta și ar afirma că aprecierile de mai sus sunt subiective și isvoâte dintr'un orgoliu național.

Ceeace aș putea afirma cu tărie, este că d. N. Iorga e o fală a țării noastre, recunoscut în toată Europa și peste Ocean (în America), pentru meretele lui intelectuale și morale.

Factor important în îndrumarea și însușirea scriitorilor români, încă din 1900 se impune ca un mare *animator* al studenților și printr'o reacțiune impunătoare, la glasul lui profetic se strâng forțele tinere idealiste, pentru a protesta contra imigrațiunii scrierilor streine, care aveau acces și pe scena teatrului Național. Piesele franțuzești jucate formau obiectul de desfătare claselor aristocratice. Ele din snobism admirau tot ce e strein, spre disprețul și indiferența producerilor originale românești.

Chemarea d-lui N. Iorga în jurul românismului și în special a tradiției, era glasul secular al oprimaților în simțiri și gândiri, era glasul unui neam: *al neamului românesc*.

Și cu succes revolta lui își găsisse aderenții proprii unei asemenea mișcări, care a avut un efect salutar și de recunoaștere a originalității poporului nostru.

Un curent sănătos și dinamic se afirmă cu toată tăria: curentul semănătorist — care scoate la iveală valori incontestabile: Mihail Sadoveanu, Sandu Aldea, St. O. Iosif, Octavian Goga, etc.

Și acum o întrebare: prin ce putere tainică a putut d. Iorga să strângă forțele animându-le și îndrumându-le spre acelaș ideal ?

Drept vorbind n'a fost nici o putere tainică și nici existența vreunui mit.

Doar mitic și legendar să devină *à posteriori*.

Totul se datorește darurilor naturale cu care este înzestrat d. Iorga: *erudiția, temperamentul și cuvântul*.

Despre eruditul și animatorul de curente am vorbit, acum să amintesc și de Iorga oratorul.

Figura lui profetică, tolstolană, te impresionează, te cucește, te stăpânește. De sub fruntea sa proeminentă, doi ochi mari, inteligenți, aruncă priviri scânteietoare și dominatoare.

Masiv și puțin adus de spate, efectul lecturilor multe, cu o barbă respectabilă, se impune în fața auditorului și face impresia unui apostol cu puteri divine, mesianice.

Un surâs imperceptibil, o aruncătură de ochi asupra sălii, pentru ca oratorul cu inflexiuni în voce și cu o graseire plăcută să-și înceapă conferința prin nuanțatul Doamnelor și Domnilor.

Este destul atât, pentru ca dintr'odată verva diabolică, imaginația vioae și erudiția să se împerecheze cu natura sa temperamentală, pentruca, cuvântul înaripat, expresiv și evocator, să

decurgă în succesiunea vioaie sau calmă a frazelor, ce te stăpânesc aci prin adevărul lor științific, aci prin farmecul lor literar.

Amănuntul istoric și faptul zilnic, capătă o semnificație nouă și pe nesimțite «causeria» atrăgătoare a d-lui Iorga, te transportă fie în sferile eterate ale gândirii, fie în labirintul unei epoci, care de acum și se pare familiară.

Darul acesta de a stăpâni auditorul, de a-l ferma, de a-l sugesiona, ca o sirenă mitologică, și de a-l face să înțeleagă și să simtă ceea ce simți tu, se datorește darului oratoric al d-lui Iorga, pe care putem să-l numim Chrisostomul nostru sau gură de aur.

Ceeace a făcut din d. N. Iorga un animator și orator ascultat a fost idealismul cald, activ și convingător, precum și atitudinea sa morală austeră și intransigentă pe care a avut-o și o are în viață, alături de ironia aci fină, aci incisivă.

Acest eticism ponderator, fanatic și unitar l-a ajutat în ideea lui națională, constructivă, prin faptul că a legat, cu dragoste de adevărat patriot, de lanțul tradiției toate manifestările epocii sale.

Trecutul istoric românesc, purificat de mintea și inima lui caldă de român, îl dă drept pildă generațiilor viitoare.

Acesta este profesorul Iorga: erudit, animator, ideolog, patriot și orator.

Nu-i poate contesta nimeni genialitatea lui, iar viața lui poate ilustra cu adevărat într-o carte a lui Plutarch modern.

Dacă d. Iorga s'a afirmat și se afirmă, în toată viața, cu aceeași sinceritate adâncă, dacă tot ce produce, tot ce spune, pornește din adâncurile intime, și curate ale firii lui, atunci poate fi pus alături de *Eroii lui Carlyle*.

Și fără exagerare l-am așezat lângă eroii lui Carlyle, deoarece aceeași conduită morală, aceeași genialitate creatoare a arătat și peste granițe.

Și atunci el nu ne aparține numai nouă ci umanității întregi.

Și pentru a vedea aceasta este destul să vă citez părerea unui profesor dela Sorbona, care într'un număr recent din „Nouvelles littéraires”, vorbește cu entuziasm de personalitatea d-lui Iorga — pentru ca la urmă să spună :

„On parle beaucoup d'Europe, ces temps-ci. Si vous voulez savoir ce que c'est qu'un Européen, regardez Nicolas Iorga”.

(Henri Hauser, Prof. à Sorbonne)

CARACTERISTICA ROMANULUI ROMÂNESC *)

— CONSIDERAȚIUNI GENERALE —

Trăind în vremuri materialiste, literatura numai constituie un obiect atrăgător, așa încât, chiar tineretul de azi, fără să exagerăm, este mai competent în a discuta mărcile de automobil, vedetele de cinematograful, arta careografică, decât să distingă sau să cunoască opera unui Bălcescu, Kogălniceanu, Eminescu, Maiorescu, Sadoveanu, Rebreanu ș. a.

Făcând abstracție de câteva excepțiuni, tipul cititorului asiduu, care să-și consacre o noapte de dragostea unei cărți, clădindu-și în imaginația sa vie, întregul edificiu arhitectonic al unei opere, constituie o apariție curioasă din alte ere.

Așa că subiectul meu istoric literar poate fi deci anacronic și în flagrantă contradicție cu preferințele de azi.

Titlul conferinței mi-a fost sugerat de contrastul isbitor, pe care mi l-a oferit două cărți românești așezate în vitrina librăriei: „Viața la țară” de Duiliu Zamfirescu și „Calea Victoriei” de Cezar Petrescu.

Acest contrast mi-a dat ideea evoluției romanului românesc și implicit a caracteristicii lui, și într'un moment de reculegere, mi-am fixat ideile, pe care am căutat să le verific, să le amplific și să le coordonez, prin recitirea unor vechi și interesante probleme, care se desbăteau pe vremuri în revistele noastre literare, în jurul romanului românesc.

Numele de roman, apare în evul mediu și înseamnă orice

*) Conferință ținută sub auspiciile „Ligii Culturale”, Secția R.-Sărat, în amfiteatrul liceului „Regele Ferdinand”.

povestire scrisă în limba vorbită de popoarele romanice. Semnificația aceasta s'a restrâns. Romanul este o specie a genului epic în literatura cultă, care ne redă cu artă desăvârșită aspectul vieții reale.

Faptele povestite sunt strânse într'un îngrenaj complex, iar personagiile care conduc acțiunea, trăesc o viață de sine stătătoare și au: caractere distincte, psihologie aparte, condiționate și de mediul social din care fac parte. Viața ne este evocată cu atâta artă, încât ne face impresia că întreaga existență, care se înfiripă în roman, face parte integrantă din conștiința noastră, cu înfățișările ei în timp și spațiu. Un adevărat roman justifică părerea lui Kant asupra operii de artă: „că ea este o creațiune a Naturii, care urmărind să-și țeară propria-i viață, a ales ca instrumente sufletele oamenilor de geniu". Dela definiția romanului, trec la subiectul: *caracteristica romanului românesc*.

Doamnelor și Domnilor, Romanul românesc este condiționat de stările sociale și caracterul specific al nației noastre. Poate nici o altă specie a literaturii nu reflectează mai bine frământările, aspirațiile și ideile ce au preocupat societatea noastră de un secol încoace, ca romanul.

În conferința mea, de altfel vasta ca subiect, nu mă voi ocupa decât de romanele care prin caracterul lor distinct au contribuit la o caracterizare generală. Fără să ating preferințele sau susceptibilitățile cuiva, voi face abstracție de acele romane sporadice și lipsite de originalitate, care n'au contribuit cu nimic la evoluția și promovarea literaturii în genere.

Romanul românesc (ca și proza literară în genere) condiționat de starea socială a poporului nostru, în ceea ce privește materialul de inspirație, apare ca un caracter rural, distinct și evoluează spre cel urban, după cum dela lirismul avântat și descriptiv merge spre epicismul realist și obiectiv.

De asemenea se observă că fiecare provincie vine cu un caracter al ei, adevărând prin nuanțele lor, nota specific românească.

Romanul din Moldova apare contemplativ, liric și subiectiv (Sadoveanu), cel din Muntenia, influențat de curentul semănătorist zăgrăvește cu simpatie clasa obidită a țăranelor români și apare deci tendențios (Sandu-Aldea).

Spre deosebire de cele două feluri de romane, romanul din Ardeal, afirmându-se cu energia specifică rasei și determinat de condițiile sociale și politice, cunoscute de noi, apare, adevărat

mai târziu (abstracție făcând de nuvelele roman) ale lui Agârbiceanu — care au *caracter etic pronunțat*), dar într'o matură formație, acțiune bogată, personaje multe și individualizate, cu caractere bine definite, ce-și profilează figurile într'un mediu social ce-ți dă iluzia realității.

Generalitățile pe care le fac acum se referă la începuturile romanului românesc în Moldova, Muntenia și Ardeal, dar ele nu constituiesc aprecieri definitive, fiindcă romanul nu a rămas și nu va rămâne la formația amintită mai sus, ci el a evoluat și va ajunge la cea mai perfectă și incontestabilă maturitate. Și pe bună dreptate se spune că romanul este cea mai înaltă producție literară și apariția lui într'o literatură, confirmă maturitatea acelei literaturi. Romanele lui Sadoveanu, Cezar Petrescu, Rebreanu și Ionel Teodorescu, Stere, vor justifica aprecierile de mai sus.

Inceputurile romanului românesc se anunță cu *Nicolae Filimon*, care în „*Ciocoii vechi și noi*”, critică o state socială de lucruri, prin evidențierea unui caracter perfid, laș, arivist, Acesta este Dinu Păturică, eroul principal, servitor la boerul Andronache Tuzluc, care ajunge grație caracterului lui insinuat la cele mai înalte trepte ale dregătoriei. Autorul influențat de romantismul curent al vremii, ne redă pe lângă *mijloacele* de ascensiune ale lui Dinu Păturică și icoana socială a acelor timpuri. Este mai mult un „pitoresc document social”, fără a fi un roman propriu zis, întrucât analiza adâncă și motivată a personajului principal lipsește în acest roman. În orice caz este un început, ce nu poate fi trecut cu vederea.

Cum după 40 ani apare un alt romancier. Acesta este indicul Duiliu Zamfirescu, cu cunoscutele lui romane.

Și iar după 20 ani, apare monumentală capod'operă a literaturii românești „*Ion*” de *Liviu Rebreanu*.

Care este cauza apariției târzii a romanului românesc? Pe vremuri, în revistele literare*) se căuta să se dea o explicație acestei probleme, dar nu se ajunsese decât la câteva scuze :

1. Lipsa unei limbi literare, care prin bogăția și diversele ei nuanțe, efective ar fi putut să ajute la zugrăvirea vieții exterioare și interioare ;

2. Lipsa unei stări sociale definitive, care să dea romanului un material stabil, din care să-și ia elementele de concepție.

*) „Gândirea” 1923, No. 6, „Viața Românească” 1925, No. 4, etc.

Prima scuză este inadmisibilă, deoarece este destul să ne gândim la limba plină de frăgezime și expresivă, a lui D. Zamfirescu, sau la limba artistică, plină de un farmec nespus, a lui Eminescu și a atâtor clasici ai noștri, creatori incontestabili ai scrisului românesc. A doua scuză, puțin plauzibilă, deoarece societatea noastră, în plină formație oferea ¹⁾ romancierului nostru o mulțime de tipuri, adevărat efemere, din diferite straturi sociale care profitând de starea haotică, căutau, împinși de anumite ambiții, să ajungă sau să treacă anumite bariere sociale. Probabil în baza unui conformism social, specific societăților cu indivizi lipsiți de o viață complexă și independentă, tipurile care puteau să atragă observația scriitorului, fiind efemere, s'au integrat în masa anonimă, sau întrebuițând un pleonasm, colectivă a poporului.

Și poate au existat acei romancieri în masa scriitorilor români, care să prindă pe acele tipuri, dar — cum observă și d-l M. Ralea ²⁾ — scriitorii români făceau parte din pătura țărănească sau mica burghezie și desrădăcinați de mediul în care s'au născut, au dus o viață în afară de statornicirile sociale. Prin acest fapt, frământările și aspectele vieții reale le-au fost diformate și implicit creațiunile lor erau superficiale.

D-l Mihail Ralea, care cercetează cu multă competență criza romanului românesc, pleacă în studiul său dela ideea că în antichitate (vechea Eladă) genul preferat era drama, în evul mediu (feudalismul) epopeea, astăzi este „en vogue” romanul și în special cel biografic (memorii).

Romanul, ca orice gen literar, până a ajuns la forma de astăzi, a trebuit în baza tradiției să aibă o descendență, o evoluție firească ³⁾. Romanul este precedat de epopee, dela care și pornește. Și cum la noi n'a existat epopeea, atunci forma imediat următoare, balada epică, n'a dat decât excelente nuvele. Dar ceea ce ajută apariția romanului, e un alt fapt : epopeea medievală, care cânta faptele vitejești ale unei clase nobile (e vorba de Occident) ajunge, prin desvoltarea burgheziei, să fie depreciată, întrucât faptele povestite, nu-l desfătau pe burghezul liniștit și realist care cerea scriitorului fapte din mediul lui veșnic evolutiv.

Și cum epopeile dela forma cântată de trubaduri și trouveri, au început să fie tipărite, atunci fondul fantastic și forma artificială,

1) Op. cit.

2) Op. cit.

3) Brunetière ; L'évolution des gueres.

începe să preocupe pe cel care tipărește, deoarece sub această formă tipărită, — simțul critic era mai ascutit, ritmul muzical necontribuind cu atâta intensitate, ca atunci când epopeea este cântată. Burghezia și tiparul (element hotărâtor în formarea limbii literare) au ajutat în Occident evoluția epopeei spre roman.

Thibaudet în „Le liseur de romans”, alături de burghezie, mai pune și alt factor : femeile. Și cum acest factor este un element pretențios, atunci scriitorii au luat ca temă favorită de roman : dragostea.

Aruncând o privire retrospectivă asupra stărilor sociale dela noi, vom observa că n'a existat burghezia sau chiar clasa boerească, care să arate preferință pentru un gen literar așa de matur. Literatura aceasta presupune o cultură. La noi n'a existat și deci nu putem avea vreo pretenție. Cu atât mai mult femeile, care erau pe o treapta mai jos decât bărbatul.

Despre tipar nici vorbă. Literatura religioasă și istorică forma obiectul scriitorilor și cititorilor noștri — în timp ce literatura din Occident era în fericită eflorescență.

Dar astăzi când frământările și varietățile tipurilor sociale sunt frecvente, romanul își poate găsi material de inspirație și ajunge la adevărata formă.

În fața acestor noi fapte, este nevoie de scriitorul înzestrat cu genialitatea creatoare, care să prindă realitatea socială în ce are mai specific, transfigurând-o în limita creației artistice.

Și pentru aceasta romancierului îi este destul să creeze un mediu (cadru) pe care să fixeze sau să însuflețească cu acea „psychologie vie” cum spune Taine când vorbește de Turghenieff, câteva ființe vii, pentru ca întreaga construcție a romanului să capete o existență de sine stătătoare.

Totuși în felul cum se prezintă romanul românesc, în simplificarea cea mai largă — după unii critici — s'ar împărți în două mari categorii :

- 1) romane de caracter sau psihologice,
- 2) romane de moravuri sau sociale.

Poate ni s'ar obiecta că în literatura noastră s'ar găsi și alte specii de romane, cum sunt cele de agrement, de „longue haleine”, abundente printr'un erotism dulceag, duios sau tragic, cum sunt romanele lui Rădulescu-Niger, sau de romanele senzaționale ; cari prin conținutul lor fantastic, apelează mai mult la imaginație decât întregul nostru suflet.

57.980

BIBLIOTECA
MUNICIPALA
— DEJ —

Incontestabil că aceste romane prin defectele lor inițiale, nu contribuiesc cu nimic la formarea, cultivarea și îmbogățirea sufletului omenesc.

Dacă ne mărginim la cele două feluri de romane, să-mi dați voie să explic în câteva cuvinte caracterul lor.

În romanul de moravuri sau social, romancierul fidel imaginilor și ideilor, care l-au impresionat, va alege și va zugrăvi, din mediul social, trăsăturile generale ale unui grup întreg—și pentru aceasta, ne va prezenta cu mai multă atenție, dintr'un grup social, pe un anume personagiu-tip, care întrunind calitățile sau defectele acelei clase, îl va purta, prin evenimente fără importanță și cotidiene, urzind în jurul lui o intrigă plină de interes.

Așa fiind, societatea democratică, stabilă prin însăși formația ei, va transforma chiar pe individul excepțional, și-l va adapta ca o celulă, la mecanismul regulat al organismului social. Societatea aceasta este propice romanului de moravuri.

Dacă societatea democratică, oferă material de inspirație pentru romanul de moravuri sau social, atunci o societate în formație, oferă un câmp larg pentru romanul de caracter sau psihologic.

Și e natural să fie așa ! Intr'o asemenea societate, în care instinctele se manifestă în toată amploarea și primitivitatea lor, în vederea selecționării mai mult sau mai puțin relative,—apar tipuri care întrunesc, într'o mare intensitate, defecte sau calități, care dau viață, expresiune caracterului lor proeminent.

Între aceste două mari diviziuni se poate integra romanul românesc.

Am spus mai înainte, că romanul românesc, începe cu apariția volumului „Ciocoi vechi și noi“ de Nicolae Filimon. În câteva cuvinte a fost caracterizat la începutul conferinței mele.

Este o operă de o valoare literară relativă — și considerată de critica românească, ca un prețios document social, prin faptul că descripțiile, de un real interes, ne redau stări și fapte dela curtea lui Caragea, alături de o problemă sociologică, care va apare des în romanul românesc, a dezagregării unei clase sociale din cauza inadaptării ei.

În proporții respectabile, apare ciclul romanelor lui *Duiliu Zamfirescu*, care căutând să imite ceva din vastitatea romanelor streine, ne prezintă în cele patru romane „Viața la țară“, „Tănase Scatiu“, „În războiu“ și „Indreptări“, întreaga viață a Comăneștenilor.

În câteva linii redau din acest ciclu pe cel mai reprezentativ: „Viața la țară”.

În satul Ciulnița, Conu Dinu Murguleț își are moșioara lui, pe care și-o administrează singur. Aci primește pe Tănase Scatiu, care vine să ceară în căsătorie pe Tincuța, fiica lui Conu Dinu. Tănase Scatiu, fiu de vătaf, dar acum îmbogățit, face o impresie detestabilă, din cauza ignoranței și manierelor lui ridicole. Tincuța, fire aristocrată, impresionabilă, fină și cu distinse calități sufletești, își manifestă vădit indignarea ei față de Tănase. Într'un sat apropiat de Ciulnița, Comănești, ședea și sora lui conu Dinu, care-și aștepta fiul dela Paris. Il aștepta pe Matei, cu atât mai mult cu cât dorea să-și spună ultima ei dorință: ca el s'o ia în căsătorie pe Sașa, „tîpul prin excelență feminin, prin întruparea completă și ideală a unor însușiri pozitive”. Este tîpul feminin cel mai expresiv din literatura noastră și poate că el contribuie la valoarea romanului. Tolstoi, creatorul atâtor eterne tîpuri feminine: Ana Karenin, Sașa, Kity, ș. a., într'o discuția literară spunea de romanele lui Cehov, că sunt lipsite de viață, din cauză că nici o femeie nu trăește în individualitatea ei — și că într'un roman e destul să dai viață unei singure femei, ca romanul să aibă o existență de sine stătătoare ¹⁾.

Sașa din „Viața la țară” trăește — și o vedem cu câtă gingășie și grijă se ocupă de gospodărie și frățiorii ei: Mihai, Victoria și Mary. Într'una din serile plăcute de vară, Matei îi mărturisește dragostea lui Sașei și printr'o învoială tacită ei rămân înțeleși. Matei și Sașa, apropiați sufletește, își duc viața în mijlocul țăranilor pe care-i iubesc. Conu Dinu Murguleț, deposedat de pământurile, pe care le stăpânea altădată cu multă demnitate, își duce bătrânețele și lipsa în amintirea duioasă a vremurilor trecute, spre mulțumirea și ridicarea unei clase spoliatoare arendășești: a lui Tănase Scatiu.

Ridicarea unei clase în detrimentul altei clase.

Intriga, după câte am văzut, este destul de simplă și de un farmec nespus. Descripțiile idilice, patriarhale ale naturii, vin să completeze frumusețea acestui roman.

Scriitorul, cunoscător al sufletului țărănesc, simbolizează prin sfătosul istețul și credinciosul baci Micu, întreaga clasă țărăneasă, prin ceea ce are ea mai reprezentativ. Baciul Micu este un ade-

1) Cezar Petrescu, op. cit.

varat simbol. Redau tabloul poetic al nopții, când Matei și baciul Micu, stau la taifas pe un stog de fân de curând cosit :

— „Micule, dormi ?

— Nu, Coccoane.

— Târziu să fie oare ?

— Păi... cam pe la miezul nopții.

El se gândi întru sine de ce oare nu doarme baciul. Cine știe ce-l muncește și pe el. Poate vorba cu Floarea.

— De unde știi tu că e miezul nopții ?

— Da, cum Doamne să nu știi ! că doar am petrecut o tinerețe întreagă la munte.

— Ei, după ce cunoști ?

— După cer, Coane. Că ajungi, de citești în zodie mai ghine ca 'n carte.

— Taci bre !... Ia spune cum citești.

— Păi ce dorești matale să știi

— In ce zodie suntem acum ?

— Păi suntem în luna lui cuptor, — zodia Leului.

— Poți să mi-o arăți pe cer ?

Baciul își adânci ochii în stele, tăcu.

— O să fie cam greu Cucoane că mergem spre sfârșitul lunii. Luna și zodia : a trecut una, trece și alta. Eu acum văd zodia Fecioarei, a Cumpenei și a Capricornului. Toate sunt de față. Dar a Leului a apus, bat-o vina ei... A ha, ha, uite-o Coane !

— Unde-i Micule, întreabă Matei, ridicându-se în grabă pe un cot, parc'ar fi fost vorba de cine știe ce minune trecătoare.

— Păi, cum să-ți spun eu matale... Uite colea, la mâna mea stângă, luceafărul ăla de scapără scânteii.

— Dar, îl văd, ăla merge în prelungirea oiștei carului.

— Fă-te mai la stânga, jos spre marginea cerului și ai să dai de altă stea care strălucește și mai și. O vezi Coane ? E gata să apue și ea.

— Da.

— Primăvara e minunată... etc, etc.

În această pagină se resfrânge filosofia vieții și în special a interpretării ei primitive prin sufletul unui țaran român. Deci, romanul „Viața la țară“ ne prezintă o intrigă senină și patetică, într'o atmosferă de caldă și idilică poezie, cu mijloacele stilistice ale unui scriitor de o clasicitate artistică remarcabilă.

În „Tănase Scatiu“, al doilea roman, Duiliu Zamfirescu, ree-

ditează problema unei clase sociale, care prin mijloace perfide, josnice, ajunge să stăpânească o situație. Primul roman social, al doilea roman de caracter.

Un scriitor, care a încercat să prindă, în paginile unui roman, cu evidente nuanțe teziste, sensibilitatea unei generații este *Alex. Vlahuță*, cu romanul său „*Dan*”.

Căutând să concretizeze o idee etică, în persoana eroului principal, Racliș, autorul, prea mult stăpânit de argumentarea subiectivă, nu dă personajilor o individualizare precisă și o motivare perfectă.

Acțiunea bogată în scene lirice, se deapănă într'o atmosferă de pronunțat subiectivism.

Ideea etică pe care vrea s'o dovedească cu prisosință autorul, precum lirismul și subiectivismul accentuat sunt note care nu se potrivesc cu genul obiectiv al romanului.

Dela romanul documentar al lui N. Filimon, idilic și patriarhal al lui Duiliu Zamfirescu, tezist și subiectiv al lui Vlahuță, trecem la monumentală capod'operă a literaturii românești: romanul *Ion de Liviu Rebreanu*.

Autorul, absent din operă, ne prezintă ca pe o frescă, cu o putere de evocare nemaî pomenită, întreaga viață socială din satul Pripas, din Ardeal, făcându-ne cunoștință, cu o întreagă categorie de ființe omenești, cari prin realitatea lor sufletească și socială vin să ne îmbogățească patrimoniul nostru sufletesc. Deabia, deschizi primele pagini și te simți atras de noile cunoștințe, de locurile și sbuciumul sufletesc al personajilor. Par'că le cunoșteași mai dinainte și repede te împrietenești cu ele. De pe canavaua bogată a romanului se desprinde acțiunea principală care pune în relief o luptă între două forțe primitive: glasul iubirii și glasul pământului.

Ion, din satul Pripas, personajul principal, dornic de a avea cât mai mult pământ și obsedat de această idee, urmărește prin toate mijloacele posibile să-și ajungă scopul lui. Pune ochii pe Ana, fată bogată și seducând-o, forțează pe tatăl ei să i-o dea în căsătorie. După multe certuri cu socrul său, ajunge să stăpânească ogoarele bogate ale lui Vasile Baciș, tatăl fetei, dar în sufletul lui izbucnește cu o putere oarbă, fiorul dragostei dintâi, în așa fel încât figura Floricăi, fată săracă, dar frumoasă, îl urmărește cu o persistență fatală.

Imboldit de această patimă, o vrea pe Florica, cu toate că

ea este acum măritată. Dorința și dragostea lui transpiră și este colportată în sat de gurile rele, până ajunge la urechile lui Gheorghe, soțul Floricăi, care urmărindu-l deaproape pe Ion, îl prinde, și-l ucide cu lovituri de topor.

Scene de un realism incisiv și dramatic, se împletesc în jurul ideii deterministe, care copleșește forța oarbă și sufletească a iubirii.

Dar rezumatul meu schematic și lipsit de viață nu poate să vă redea nici a mia parte din frumusețea și freamătul vieții ce animează acest roman.

Dar pot eu să prezint în adevărata ei realitate, familia învățătorului Herdelea, cu sglobiile lui domnișoare Laura și Ghighi, dar pot eu să vă redau pe preotul Belciug, cu întreaga lui dorință : reconstruirea bisericii din sat ?

Iertați-mă, doamnelor și domnilor, n'am nici timpul necesar, dar nici talentul de povestitor. Chiar dacă l-ați cetit, recitiți-l, fiindcă, sunt sigur, că și d-voastră veți avea aceeași emoțiune estetică, pe care am avut-o eu când l-am recitit. Două, trei zile, eram stăpânit de personagiile din acest roman și mă înduioșam sau mă necăjam de tot sbuciumul firesc de care sunt animate. Recitindu-l, am reîmprospătat vechile mele cunoștințe, cu o bucurie pe care nu pot să n'o mărturisesc.

Trecând peste partea descriptivă și narativă, să-mi dați voie să fac câteva considerații generale asupra acestei capod'opere,

Ion, roman de proporții, ce amintesc pe cele ale lui Tolstoi. pune în relief, cu obiectivitate epică. alături de profunde analize sufletești, „un fel de epopée a românismului, cu întunericul și luminile lui”, cum spune d-l Mihail Dragomirescu.

În *Ion* se frământă cele două puteri antagoniste : materia și ideia (sufletul), care sunt copleșite de o forță în afară de lume : *fatalitatea*.

Despre puterea de individualizare a personagiilor, despre compoziția și viața ce palpită în acest roman, nu vă puteți face o idee decât redând o pagină, din oricare parte a romanului.

Aleg la întâmplare :

— „Nu mai e a noastră, am pierdut-o ! zise Herdelea, rămas singur cu baba lui.

— Așa-s copiii cei răi și nesimțitori — mormăi dăscălița, strivind între gene, două lacrimi de amar. În vatră sâsâiau lemnele vezi ca să țină focul. De afară, pe geamurile ude, străbătea lumina

cenușie, ploioasă, aducând în casă privesătea câmpului sgribulit și cenușiu, a satului oploșit sub pavăza bolbocirilor de fum albăstriu. Ceasornicul, agățat în perete sub portretul împăratului, tăcânea aspru, aproape amenințător. Herdelea pe canapeaua veche, se uita gânditor pe fereastră, cu pipa stinsă în colțul gurii. Dăscălița, lângă cuptor, pe un scaun cu speteaza înaltă, cu brațele strânse pe piept, asculta vâjăitul vântului de toamnă. Și amândoi par'că auzeau cum trece vremea peste ei, fără a se putea împotrivi, cutremurându-se uneori ca și când ar fi frig în odae.

— Urătă vreme! șopti într'un târziu învățătorul domol, înfricoșat par'că să nu deștepte sau să nu turbure șgomotul surd și neîndurat al unei mașini ce nu se oprește niciodată.

Glasul lui însă păru d-nei Herdelea atât de dulce încât zâmbi. Locul negru al unui dinte pierdut acum doi ani o înfrumuseța în ochii învățătorului, care-i răspunse tot cu un surâs blând, resemnat. Și zâmbetele lor, unite, înveseliră îndată casa, răspândind prin toate colțurile o căldură înviorătoare. Se pomeniră vorbind de lucruri vechi, uitate, de tinerețea lor".

Nu aveți dvs. iluzia realității? nu vă simțiți legați și uimiți de magia mitului artistic, cu care este înzestrat scriitorul nostru?

Acesta este Liviu Rebreanu, în romanul său social: *ION*.

A căutat să se compare el însuși în romanul „*Pădurea Spânzuraților*”, zugrăvind acum, cu mai mult interes lumea internă, printr'un conflict dramatic *sui generis*; dar autorul n'a ajuns decât să ne redea într'o proporție redusă un roman psihologic, scoțând în relief, sufletul sbuciumat al eroului principal: Apostol Bologa.

Apostol Bologa crescut în mirajul credinței creștine, șovăelnic și simțitor, în pragul războiului mondial se înrolează ca locotenent în armata ungară. Suflet contradictoriu și cu un simț patriotic ancestral, se revoltă sufletește și ia o atitudine dărză, când este adus să lupte pe front contra Românilor. I se redeșteaptă în suflet, cu vioiciune, origina sa, și căutând să treacă frontul este prins și spânzurat, în pădurea oribilă a Spânzuraților, ispășind prin aceasta gândul ce-l muncea: a sentințelor pe care le dăduse fraților lui, când fusese judecător la Curtea Marțială Austro-Ungară.

Pe lângă o problemă de interes psihologic, a obsesiei, se observă și alta de ordin național.

Altă problemă psihologică, dar cu o trăsătură de psihoză

evidentă, este pusă în „Ciuleandra”, al treilea roman al d-lui Rebreanu.

Policrap Faranga, coboritor dintr'o familie boerească de pe timpul lui Vlad Ţepeş, preocupat de degenerarea familiei sale, caută să dea de soţie fiului său, Puiu Faranga, pe o fată din popor. La o horă dintr'un sat din Gorj, Puiu Faranga, atras de jocul specific al locului, Ciuleandra, intră în horă şi se prinde printr'o fatalitate, alături de o fetişcană de 14 ani, de o frumuseţe, similară picturilor lui Grigorescu. Atras de frumuseţea fetei se hotărăşte să o ia în căsătorie. Transformată ca exterior, ţine ascunsă în suflet o tainică iubire din satul ei. Puiu simte că Mădălina nu-l iubeşte şi plin de gelozie, după un bal, o sugrumă. Ca să scape de urmările crimei, este internat într'un sanatoriu, şi acolo printr'un *deus ex machina*, dă de D-rul Ursu, originar din satul Mădălinei şi în acelaş timp iubitul ei, de pe când era student. Urmărit de figura lui Ursu, obsedat de melodia şi jocul nebunatic al Ciuleandrei, ros de remuşcări, Puiu Faranga, înnebuneşte.

Autorul, pornind de la un procedeu senzaţional, nu reuşeşte să motiveze perfect omorîrea brutală a Mădălinei

Apariţiile D-rului Ursu, a gardianului tot din sat cu Mădălina, trec foarte hazardat admis şi sunt elemente convenţionale.

În orice caz nu trebuie să trecem cu vederea problema nouă dela care pleacă Rebreanu, prin abordarea unui subiect din lumea aristocrată, spre deosebire de romanele precedente, care aveau drept cadru mediul rustic. Este trecerea dela rural la urban, plus problema psihozei.

În ultimul său roman „Adam şi Eva”, Liviu Rebreanu, dorind să încerce alt procedeu de roman, pleacă dela o temă metafizică spiritualistă : „că sufletul omenesc în peregrinările lui trece ca printr'un purgatoriu, prin şapte vieţi, până a se încarna definitiv”. Fără să vrea, autorul, ne dă în loc de un roman propriu zis, şapte nuvele erotice, de natură realistă şi psihologică, cu evocări din şapte civilizaţii distincte, ca psihologie, culoare locală.

Viaţa noastră, având originea în sentimentul mistic şi absolut al iubirii, în procesul ei de purificare trece prin şapte stadii diferite, pentru a ajunge la urmă la forma ei primordială, din care a derivat.

„Un bărbat din milioanele de bărbaţi, doreşte pe o singură

femeie din milioanele de femei, Unul singur și una singură; Adam și Eva".

Astfel sufletele lui Toma Novac și al Ilenei, eroii ultimei nuvele, după ce și-au trăit existența lor pământească în șapte civilizații deosebite — în clipa supremă a morții le revin în minte, existențele anterioare, cu toată intensitatea lor. Sufletele lor descătuseate de greutatea lutului pământesc, se irosesc în masa spirituală a lumii.

Lipsită de sinteză, lucrarea aceasta rămâne ca o încercare, demnă de luat în seamă, prin noutatea și exotismul subiectului.

Din toate romanele lui L. Rebreanu, rămânem tot la „*Ion*“, adevărata capod'operă a literaturii românești. Masivă, vîguroasă, obiectivă, creatoare de vieți omenești, atrăgătoare prin iluzia realității și farmecul sau mitul artistic al creației, rămâne ca cea mai reprezentativă operă a literaturii noastre.

Dela creatorul realist, vîguros și obiectiv, trecem la cântărețul frumuseților negrăite ale naturii: *Mihail Sadoveanu*.

Despre opera lui Sadoveanu, vorbesc mai puțin, având în vedere magistrala conferință a colegului meu d-l Ion Crețu, care v'a prezentat opera lui Sadoveanu în adevărata și originala ei lumină.

Sadoveanu, prozator, cu resurse poetice remarcabile, prin natura subiectelor și a realizării lor artistice, apare cu caractere, care dau nota definitivă unui romancier: evocare epică, descripția bogată a cadrului, însuflețirea personajilor și limba de o frumusețe negrăită, adecuată și plină de rezonanțe sufletești. Înainte de războiu, Sadoveanu dă la iveală un roman istoric, de un real interes „*Neamul Șoimăreștilor*“. Tudor Șoimaru, fiu de răzeș din Orhei și căpitan de oaste, are perfecte afinități cu eroii legendari din balade și prin acțiunea pe care o desfășoară, ni se dă intuiția plăcută a trecutului idealizat și subordonat naturii, natură, care, cu o indiferență nemaipomenită își țese întreaga ei existență neperitoare, peste existența noastră efemeră.

Produs al specificului nostru național, Sadoveanu, prin darul epic evocator, prin firea sa de o adâncă rezonanță poetică, prin arhaismul plăcut al limbei se înrudește de aproape cu croniciarii moldoveni și poezia epică populară, care sintetizează cele două sentimente primordiale: „bucuria și durerea milenară a unei rase“ cum spune M. Dragomirescu. Autorul ne redă legătura intimă cu pământul strămoșesc și a luptelor alături de sen-

timente etern omenești. Și pe o bună dreptate se spune despre Sadoveanu, că fără să vrea, în opera lui ne redă „procesul genetic al psihicului românesc“, cum spune d-l Ralea „începând dela starea primitivă până la formarea lui definitivă“.

Și fără a ne gândi prea departe, este destul să ne reprezentăm clasa care l-a preocupat pe autorul nostru; este clasa țărănească. Pe țăran ni-l descrie în realitatea lui psihică și fizică, în luptă cu natura, scoțând în relief un sentiment fundamental și etern omenească: *dragostea de viață*. Impetuoasă prin natura ei primitivă, ea își cere dreptul ei de existență și îmboldită, din adâncurile intime ale firii omenești, se desfășoară în ambianță cu natura, pentruca după ce și-a dus zilele de înălțare, culminație, să dispară în liniștea plăcută a naturii. Și din toate acestea omul rămâne cu amintirea duioasă a vremurilor și faptelor ce au fost. Dar ceea ce îi scade lui Sadoveanu, din valoarea de romancier este plăcuta și suava poezie cu care îmbracă lucrurile, val de poezie descriptivă, care în loc să dea curs intrigei o oprește într'o stare intermediară de creație obiectivă. De aci cei mai mulți critici l-au caracterizat printr'o formulă contradictorie de *liric obiectiv*. După romanul istoric Sadoveanu dă la iveală, după războiu, la o producție de o fecunditate prodigioasă. Căutând să o rupă cu trecutul, și dorind să scrie într'o altă manieră, fiindcă, cea veche ajunsese să se reediteze cu prea multă perseverență autorul printr'un pseudonim, publică la „Viața Românească“, un roman intitulat „*Oameni din lună*“.

Din titlul romanului și din ascunderea numelui sub pseudonim, observați la Sadoveanu, o dorință de a deruta critica românească, care-i reproșa, că prea este preocupat de viața țărănească, pe care o zugrăvește după același tipic. Dar această dorință, de a o rupe cu tradiția, nu l-a depărtat prea mult de tema lui favorită. Și atunci tot mai natural și original pare Sadoveanu, cu vechea manieră. Probabil că ființele pe care le-a creat nu-i dau pace și-l ținutesc să-și ducă viața alături de ele. Și atunci, orice diversiuni ale autorului, de a face investigații în altă clasă, n'a avut efectul dorit.

Chiva, din „*Păcat boeresc*“ apărea ca o muștrare și-i cerea autorului mai multă ampoare și o reîncarnare, mediul din „*Hanul Boului*“ își cerea și el tributul, fiindcă autorul îl părăsise. Și atunci autorul, ca și un om superstițios ce este, ca să spun așa, și probabil ca să scape de ființele și locurile, care-și cereau

dreptul la viață, le-a dat suflul epic, exteorizându-le prin scris în cea mai semnificativă operă a lui „Hanu Ancuții”.

Cele nouă povestiri din Hanul Ancuții, care par fragmentare la început, sunt strâns legate prin ceva mai mult simțit, decât gândit.

În hanul vestit al Ancuții, se petrecea de se dusesese buhul în lume: răzeși și comiși, preoți și căpitani de mazâli, jupâni și ciobani, vin hălăduind cu chimirile pline să-și verse aleanul, alături de stacanele pline cu vin, pe care Ancuța cea tânără, „tot ca măsă sprincinată și vicleană” le aducea. „Rumenă la obraji, cu catrința 'n brâu și mânecile suflecate, împărțea vin, mâncări, răsete și vorbe bune”.

Nu știu ce-i atrăgea aici la hanul Ancuții, fie vinul vestit cu cântecele lăutarilor (scripcarilor), fie ochii drăcești ai Ancuții, dar una știu, că oamenii aici veniau și-și spuneau păsul pe șartul lor. Din cele nouă povestiri, să alegem un erou. Iată-l pe Neculai Isac, căpitan de mazâli din satul Bălăbănești:

„Voinic și frumos, bătea drumurile, căutându-și dragostele; se suia la mănăstiri și cobora la podgorii. Și pentru o muere, care-i era dragă, își punea totdeauna viața. Așa om a fost. Și a avut ibovnice pe toate cărările”.

Încălzit de vinul pe care-l adusesese Ancuța, căpitanul de mazâli, povestește în jurul pâlpâirilor de foc cum se îndrăgostise de o fată de țigan, cu care se întâlnea la fântâna dintre plopi.

În sfârșit Mihail Sadoveanu, în dorința de a-și sărbători împlinirea a 50 ani, a dat în apropierea Crăciunului un nou roman: *Zodia Cancerului sau „Vremea Ducăi Vodă”*.

Îndrăgostit de trecutul nostru istoric, autorul reinviază cu o rară perfecție artistică, vremurile de restriște ale a treia domnie a lui Duca-Vodă. Plecând dela izvoadele și faptele povestite de Neculce, „care toate în inima lui au fost scrise”, ne prezintă pe Beizadea Alecu Ruset, unul din fiii mazilului domn Antonie Ruset. Într-o intrigă în care dragostea și răzburarea își țes pânza lor. Acțiunea pleacă dela călătoria lui Ava Pavel de Mareune, un însărcinat al Regelui Ludovic al XIV, care din interes diplomatic trecea prin țara Moldovei, în spre Constantinopol. Impotriva calculului politic, rațional, de a răzbură pe tatăl său, izbucnește în sufletul lui Alecu Ruset o dragoste de un colorit romantic remarcabil, față de fiica Domnului Moldovei, Catrina. Urzeala lui Alecu Ruset, este prinsă înainte de a se realiza și spre durerea

Catrinei, este zdrobit cu buzduganul în față, cu toată cruzimea, chiar de Duca-Vodă.

Intriga lipsită de interes epic deosibit, crește și culminează, cu aceeași caracteristică, proprie autorului. Și aci, ca și în celelalte romane, se remarcă concepția autorului, farmecul sau duioșia vieții care piere, alături de lirismul avântat și descriptiv al naturii. Dar ce să mai vorbesc de locurile și oamenii care par creațiunii insuflețite de etern omenesc. Nu pot uita pe căpitanul Ilie Turculeț, pe răzașul Lăzărel Griga, care n'o lăsa pe muierea lui să-i sărute mâna lui avă Pavel fiind „iritic” cum spune el. Sunt adevărate simboluri, legate de glia și obiceiurile pământului românesc.

Dar limba cu arhaismul ei plăcut! Sadoveanu este nepuzibil și calitățile lui se multiplică în proporția înțelegerii și a dâncirii operii lui nemuritoare.

Maioreescu, cunoscutul critic, într'un raport de premieră a povestirilor lui Sadoveanu, la Academie în 1906, ajungea la concluzia că operele lui Sadoveanu sunt creațiuni de o puternică originalitate.

Trecem la scriitorul „en vogue” Ionel Teodoreanu.

Debutează în literatură, cu un volum de nuvele „Ulita copilăriei”, cari, prin scîlpirile poetice, prin evocarea vieții liniștite de familie, prin prinderea în trăsături, de o încontestabilă valoare literară, a unor ființe de o drăgălășenie, tipică copiilor bine crescuți, prevestea pe romancierul de mai târziu.

La apariția primului volum din „Medeleni”, titlul romanului, critica în ambianță cu publicul cititor, i-au adus scriitorului elogii binemeritate. Mi-aduc aminte, că un întreg curent se formase și cine n'ar fi cetit romanele lui Teodoreanu, ar fi fost un întârziat și în dezacord cu preferințele vremii.

Cine n'a fost impresionat și n'a urmărit deaproape evoluția sufletească a unor copii, care simțeau prea mult și înțelegeau prea mult, într'o atmosferă de curată „medelenism” cum ne spune d-l Ibrăileanu, criticul dela Iași.

Ne-a plăcut verva drăcească a inteligenței și frumoasei Olguța, care prin ironii aci neambițioase, aci fine, își bătea joc cu vârf și îndesat de bietul Dănuță; ne-a plăcut Angelica Monica, superioară prin structura ei sufletească.

Dar ce ne-a plăcut în acest roman? Ce aveți de spus de sfătosul Moș Cheorghe, de Herr Direktor, de d-na și d-l Deleanu?

Sunt tot atâtea și atâtea feluri de oameni, cu atât de variate stări sufletești, încât în complexul lor îți dau intuiția întregului suflet omenesc, în evoluția lui firească, dela starea expansivă și fără griji a copilăriei până la cea ponderată și plină de griji a maturității.

Dar meritul autorului constă în puterea cu care ne prezintă turburările plăcute și precoce ale adolescenței. Pe Olgața o vedem parcă mișcându-se în fața noastră, și răspunsurile ei sunt tot trăsături firești a acestui suflet plin de poezie.

Li urmărim cu interes deosebit pe toți, ca pe niște ființe ce fac parte integrantă din conștiința vieții noastre, — și cu inima strânsă, le dorim un sfârșit, potrivit cu calitățile sufletești ale fiecăruia. Dânsul ajunge avocat și se acomodează luptei pentru viață, sora sa Olgața, de o precocitate prodigioasă, pleacă la Paris, o rudă depărtată, dar detestată de familia ei, Vania, urât, cu ochii mici și fruntea îngustă, dar de un fizic care dădea impresia tipului mascul, descris de Schopenhauer. Pleacă pe frontul francez, fără să înțeleagă dragostea Olgaței.

Prins de Germani, scapă și apoi peregrimează prin diferite țări. După o viață de mizerii și privațiuni, ajunge să moștenească o moșie din Basarabia, fiindcă de pe aici se trăgea el, și într'una din zile Olgața îi mărturisește dragostea ei. Vania simte că o iubea și el. Și atunci iubirea fiind mărturisită, se hotărăsc să plece în America. Visul Olgaței nu poate fi realizat, fiindcă o boală incurabilă, o face să se omoare.

Sfârșit cu atât mai tragic, cu cât chiar Vania, vagabond, cu gândul și fapta, nu dorea să închidă orizonturile tinerești ale Olgaței.

Vania, a rămas, ca o umbră fugară și răsărită din adâncul întunecos și tumultos al incoștientului. Se observă aci un reflex al romanului strein „*A la recherche du temps perdu*” al lui Marcel Proust. Acelaș proces analitic, deoarece autorul luând ca punct de plecare un ce neînsemnat, îl analizează sub variate aspecte, făcând divagații psihologice din cele mai bizare.

Romanul lui Teodoreanu, interesant prin noutatea subiectului abundă prin analizele sufletești și imaginile metaforice.

Multe digresiuni și scene de un vădit senzualism vin să contrazică factura romanului. Autorul subiectivează o mulțime de stări sufletești și se complace a ne desvălui intimitățile sufletești cu un egocentrism *sui generis*.

Situațiile și stările sufletești ale personajilor, luate din diferite straturi sociale, alternează sau coincid cu imagițele de o rară și suavă poezie.

Contemplativ și analitic, imaginativ și idilic, romanul prezintă un caracter specific moldovenesc, apropiat de cel al lui Sadoveanu, decât că, aici avem zugrăvit un alt mediu: mediul familiei așezate orășenești.

Ionel Teodoreanu în recentul său roman „Bal Mascat”, luând ca subiect un alt mediu, al profesorului Danielescu, ne prezintă un alt aspect al vieții omenеști, contrar celui dela Medeleni. Dela romancierul acesta idilic și patriarhal, sentimental și imaginativ, trecem la altul: la Cezar Petrescu. Trecând la acest romancier, pierdem din vedere pe I. Minulescu cu romanul „Roșu-Galben și Albastru” caracteristic prin senzualismul lui brutal, pe Dem. Teodorescu cu romanele „In cetatea idealului” și „Flamura roșie”, caracteristice prin naturalismul violent și subiectiv, pe N. Davidescu cu romanul său „Conservator et C-ie” și atâtea altele cari nu intră în sfera conferinței mele*).

În sfârșit revenind la romancierul Cezar Petrescu, încheem seria romancierilor noștri, care au ilustrat acest gen cu destulă prisosință.

Pasionat colindător ale meleagurilor copilăriei, obsedat de nostalgia unei lumi părăsite și mai ales a locurilor dragi pe care le-a evocat cu adâncă și delicată simțire, Cezar Petrescu debutează în literatura română cu două volume de nuvele („Scrisorile unui răzeș” și „Drumul dintre plopi”), preludii ferice ale romancierului de mai târziu.

Influențat de poezia evocatoare a naturii a lui Sadoveanu, de sentimentalismul lui cald și avântat, autorul își limitează talentul în jurul unor probleme sociale, de un interes uman limitat. Mai târziu autorul realizează opere care au o ideologie poetică originală, în sensul că el stăpân pe materialul de inspirație, reușește să dea o concretizare artistică unor probleme de un interes general omenesc. Inzestrat cu aceste daruri, Cezar Petrescu, însuflețind o întreagă categorie de ființe omenеști, le

* Nu mai vorbesc de „Neamul Coțofenesc” de Barnovschi, roman-cronică, care, cu o brutalitate revoltătoare redă scene de un senzualism specific firilor amorale, alese dintr’o clasă socială care își trăia amurgul.

Irosirea unei clase și ridicarea unei alte clase cu forțe vitale, sănătoase, generatoare și morale.

fixează pe marea frescă a războiului. — Problema aceasta a războiului, a fost o piatră de încercare pentru mulți romancieri. Chiar în literaturile streine, nu se găsesc opere reprezentative, cari prin transfigurarea datelor realității, să ne dea icoana vie a războiului. Incercările acestea sunt presărate de intenții patriotice, moralizatoare sau umanitariste. Dela grupul *Clarté*, al umanitariștilor teoreticieni, apare *Henri Barbusse* cu romanul său „*Le feu*”, apoi *Andrias Latzko* cu „*Oameni în războiu*” și acum în urmă au apărut mai multe romane în acest caracter: *Remarque* cu romanul „*Nimic nou pe frontul de Vest*”, — „*Cruci de lemn*” de *Dorgèles* și „*Contingent 924 de . . .*”

Realitatea brută, neșlefuită, nestilizată pe care ne-o zugrăvește ultimul romancier stă prea strâns legată de întâmplări care trăesc, încă cu intensitate în sufletul nostru.

Ele sunt prea legate de un anume timp și de un anume loc. Polarizarea imaginilor brute nu s'a făcut definitiv și ele încă par legate de realitatea dela care pornește.

Și în plus, această realitate ne este prezentată sub un unghi și cu o tendință bine definită: tendința pacifistă.

Așa că încercărilor multora, de a ne prezenta războiul nu sunt tocmai ușoare, fiindcă tezismul și imaginile brute și vii îl fac pe romancier să rămână la porțile romanului cronică.

Incercări s'au făcut și la noi de *Dem. Teodorescu* cu volumele „*In cetatea idealului*” și „*Sub flamura roșie*”, dar ele nu reprezintă decât prologul și epilogul războiului. Nu mai vorbesc de romanul pamflet „*Roșu Galben și Albastru*” de *I. Minulescu*.

Cezar Petrescu, în romanul său „*Intunecare*”, evocă clipele supreme ale neamului nostru, din războiul trecut, utilizând cu atâta facilitate datele realității, încât ele ne fac aci impresia de ficțiune artistică, aci de realitate vie și necontestată.

D-l Pamfil Șeicaru, într'o recenzie pe care i-o consacră lui Cezar Petrescu în „*Curentul*”, spunea că într'una din zile s'a prezentat la el un camarad de pe front și l-a întrebat în ce companie a fost Cezar Petrescu, deoarece evocările pe care le-a găsit în romanul „*Intunecare*”, prea pot fi identificate cu stările de pe frontul românesc, unde a luptat el.

Și pe bună dreptate, camaradul îl întreabă pe D-l Pamfil Șeicaru. Realismul descriptiv și anecdotic amănuntele care dau o individualizare puternică personajilor sunt mărturii incontestabile ale unui adevărat creator. Cu câtă simpatie îi urmărim

pe cei doi eroi ai romanului: Comșa și Luminița, Și mai ales urmărim cu interes frământările sufletești ale lui Radu Comșa, fire dârză, inadptabilă și romantică.

Dar nu numai aceste personaje ne interesează, ci întreaga familie a Vardarilor, cu ramificațiile lor sociale.

„Intunecare”, rămâne, cu tot pesimismul care se degajă din operă, până la altă operă, romanul războiului nostru, chiar dacă nu aduce un suflu epopeic, în genul romanului „Război și Pace” de Lew. Tolstoi.

În sfârșit acuzația unui recenzent dela „Adevărul literar”, că romanul „Intunecare” ar fi influențat de romanul lui Gaston Powloswschi „Voyage au pays de la quatrième dimension”, constituie o afirmație gratuită și dornică de senzații.

Scrisul lui Cezar Petrescu, n'a format numai obiectul de admirație pentru noi, dar și pentru streinătate. Romanele lui sunt apreciate și traduse în mai multe limbi europene :

în limba italiană : *L' Umo del Sogno* : Omul din vis.

La Sinfonia Fantastica : Simfonia Fantastică.

în limba germană : *Die schwarze Spinne* : Paianjenul negru,

iar romanul „Intunecare” este solicitat de editurile germane, cehe, franceze și chiar spaniole.

Critica italiană l-a numit „un mare geograf al sensibilității românești”.

Părăsind cadrul evocator al frontului și pitoreștiile meleaguri răzeșești, autorul ne duce în orașul tentacular București și leagă o acțiune bogată de cel mai ispător cadru : Calea Victoriei.

Aspirațiile tânărului Ion Ozun, scriitor de meserie, precum și ale familiei Constantin Lipan, înaintat consilier la Curtea de Apel din București, — sunt împedicate de meschinăria unor oameni lipsiți de scrupul.

Constantin Lipan, magistrat integru, este târât, în contra voinței și conștiinței lui în meschinăriile politice ale unui fost coleg de școală, Gică Elefterescu, ajuns Ministru de Justiție.

Atât Ion Ozun, cât și familia Lipan, mergeau spre București, ca spre o nouă Mecă dornici de a se corija și de a prinde ceva din poliala amăgitoare a unei lumi noi din care vrea să facă parie.

Firi inadptabile și lipsite de aprehensiunile sufletești —

ead învinse și se irosesc, spre indiferența revoltătoare a aceluiași București care-și țese și mai departe viața plină de freamăt și tentaculoasă.

După multe peripeții, din ce în ce mai agravante, Costea Lipan, bănuț, din prietenia cu Gică Elefterescu, că are cunoștința de asasinul primului ministru, este nevoit să-și dea demisia, cu atât mai mult cu cât Costea Lipan, fiul său, implicat în niște manifestații comuniste, este scăpat din închisoare.

Gică Elefterescu, după multe compromisuri, ajunge prim-ministru, iar familia intelectualului liniștit și întregu, venit din provincie, Constantin Lipan, se destramă, în indiferența sgomutului și vâltoarei frivole și plină de tentațiuni de pe Calea Victoriei. În „Calea Victoriei” este pusă problema desrădăcinatului social realizată cu mult succes în literatura franceză de Maurice Barrès.

Problema aceasta a inadaptabilității și a melancoliei, care se strecoară în sufletul nostru în fața pericunii și irosirii vieții, care ni se pare eternă și plină de farmec, precum și a arivismului social, sunt note dinstincte ale romanului românesc, — atât în producțiile cu caracter rural cât și cel urban. (Ciocoi vechi și noi, Viața la țară — Calea Victoriei).

Problemele psihologice și sociale, care formează adesea subiectul romancierilor noștri, ne îndreptățesc să ajungem în simplificarea cea mai largă la cele... două categorii de romane:

romanele psihologice sau de caracter
romanele de moravuri sau sociale.

Sentimentul adânc al naturii, contemplativitatea melancolică, sădite pe un fond solid de viață tradițională sunt note fundamentale ale poporului român, reflectate în romanul românesc, la începuturile lui. După contactul cu streinătatea, romanul românesc evoluiază, și stăruiește în analiza unor stări psihologice complexe.

Din expunerea aceasta sumară, deducem că romanul românesc cu toate că n'a avut proporțiile romanilor streine, în genul lui *Romain Rolland*, cu „*Jan Cristophe*” sau *Reymont*, „*Les paysans*”, cu toate că nu este preocupat de analiza confuză, dusă la absurd, a unor străzi haotice, în care teoriile lui Freud să ocupe locul de frunte, cum e cazul lui Marcel Proust, cu toate acestea, romanul românesc restrângându-și cadrul în marginele specificului nostru național, reflectează probleme de interes general uman.

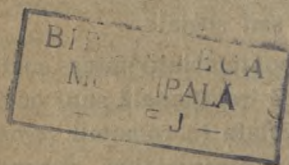
Chiar specificul acesta național românesc, concretizat în operele romancierilor amintiți, a trecut granița de mult și este apreciat: cazul concludent cu „Chira Chiralina” „Duce Anghel” și „Présentation des haidoucs”.

La fel „Moș Nichifor Coșcarul”, de I. Creangă operă specific românească prin limbă și obiceiuri, tradusă în limba engleză de d-na Bryng, a stârnit interesul unanim al englezilor.

La fel literatura lui Sadoveanu, Cezar Petrescu, Rebreanu.

Faptele acestea sunt edificatoare (concludente) și ele ne îndreptătesc să iubim literatura noastră, în ciuda snobiștilor, care dau preferință romanilor streine.

Acțiunea d-lui profesor Nicolae Iorga, începută la 1906, contra invaziei literaturii franceze, ar trebui reeditată, pentru a încuraja elementele tinere românești, care sunt înzestrate, după cum ați văzut, cu multă și apreciată originalitate.

21

1986